

Наталья Горишна

**Влияние деятельности Иосифа Слепого на функционирование
Украинской Греко-Католической Церкви (1945-1963 гг.)**

В статье освещаются основные коллизии жизненного пути выдающегося украинского религиозного и культурного деятеля И. Слепого. Главное внимание уделяется освещению значения его деятельности для сохранения УГКЦ на западноукраинских землях и консолидации греко-католиков на Западе. Наряду с указанным, акцентируется внимание на специфике взаимоотношений УГКЦ с Римом в период ликвидации данной Церкви советской властью. В этом контексте внимание уделяется не только внутреннему единству обеих церквей, но и элементам международной политики, которая дала возможность спасти выдающуюся личность, однако не позволила консолидировать Церковь. Стержнем всей работы выступают консолидационные и независимые интенции деятельности И. Слепого.

Ключевые слова: УГКЦ, РПЦ, уния, адепты, Католицизм, консолидация, диаспора, репрессии, епархия, церковная организация, идентичность.

Надійшла до редакції 21.12.2013 р.

УДК 322(431)

© Микола Палінчак
(Ужгород)

**ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ У ПОЛЬЩІ:
ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ В
ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ**

У статті розглянуто основні особливості державно-церковних відносин перехідного періоду в Польщі, що охоплює час після падіння комунізму. Автор звертає увагу не тільки на суто правові аспекти трансформації, але й на суб'єктивний вимір змін, а також суперечності, що виникали в цей непростий час. Закцентовано увагу на ролі Церкви в трансформації суспільства.

Ключові слова: державно-церковні відносини, Польща, трансформація, комунізм, демократія.

Актуальність дослідження правового регулювання діяльності релігійних організацій Центрально-Східної Європи визначається соціально-політичною важливістю процесу покращення державно-конфесійних відносин в Україні. Оптимальне державне законодавство про релігію та релігійні організації є безцінним засобом гуманізації релігійного чинника в суспільному житті, гармонізації всього суспільства. Нашій країні потрібно спокійно осмислити, де ж вона знаходиться в контексті тих процесів у сакральній сфері, які відбуваються в Європі і власне в Україні, й куди їй рухатися далі.

Постановка проблеми. Варто полишити поверхнево-узагальнюючі стереотипи про "Захід" та "Європу" і докладно висвітлити істотні відмінності в підходах до розв'язання релігійних питань, скажімо, у Польщі та Чехії, Словаччині та Угорщині. Вдумливий аналіз цих відмінностей, особливостей різних підходів мав би допомогти відмовитися від спрощених уявлень про специфіку України в цьому контексті, а також виразніше усвідомити реальні виклики часу, ефективніше шукати відповіді на них.

З огляду на окреслену проблему **метою** запропонованого дослідження є намагання здійснити аналіз державної політики та законодавства Польщі щодо Церкви, а також аналогії, які мали місце в посткомуністичних країнах Центрально-Східної Європи й на цій підставі сформулювати пропозиції стосовно врахування досвіду певних країн регіону при

виробленні в нашій країні сучасної моделі державно-конфесійних відносин, яка більшою мірою відповідала б українській культурно-історичній традиції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значним надбанням української та європейської історіографії є численні праці співробітників Центру проблем Церкви та етноконфесійних відносин (Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України) – М. Рибачука, О. Уткіна, М. Кирюшко та ін.; вчених кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка – В. Лубського, Т. Горбаченко, О. Предко, Є. Харьковщенко та ін.; співробітників Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди – А. Колодного, Л. Филипович, П. Яроцького М. Бабія, О. Сагана, С. Здіорука та ін. Важливим дослідженням у методологічному аспекті є колективна монографія «Церква і національне відродження» (М. Рибачук, М. Кирюшко, О. Уткін та ін.). Серед літератури, у якій висвітлено питання побудови відносин між Церквою і державою, назвемо працю М.Ю. Бабія «Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення». До позитивних сторін книги слід віднести, зокрема, пильну увагу її автора до понятійного апарату.

Відоображаючи розвал східноєвропейського комуністичного блоку, індійський соціолог С.К. Мітра пропонує чотири різних категорії державно-церковних відносин: 1) головний, де одна релігія домінує, але інші релігії допускаються до існування, як це має місце у Великобританії; 2) теократичний, прикладом його буде Іран чи Ізраїль; 3) світський, що має місце, зокрема, у Франції, колишньому СРСР, США; 4) нейтральний, прикладом якого є, зокрема, Індія, де уряд безсторонній в своєму підході до всіх релігій, включаючи домінуючу.

Загалом, більшість сучасних дослідників акцентують увагу на пануванні в комуністичні часи у країнах Центрально-Східної Європи тоталітарної моделі жорсткого й антагоністичного відокремлення Церкви від держави [4, с.31]. Цю модель з більшою або меншою послідовністю реалізовував СРСР, амплітуда релігійної політики якого була більш ніж відчутною: від кривавого терору на одному полюсі, який знищив понад 50 тисяч одних лише православних священнослужителів, до імперської політики впровадження "головної церкви головного народу" в систему державної пропаганди; від цілком серйозних спроб "остаточного розв'язання релігійного питання" до так званого "релігійного непу" і спрямування священників у русло "радянського патріотизму". У своїх "середніх значеннях" ця модель, властива більшості країн колишнього "соціалістичного табору", зводилася до тотального контролю над релігійною активністю, майже повного її обмеження культовою сферою, репресій проти релігійних дисидентів, священників і простих віруючих, які заважали номенклатурі "будувати комунізм". Цю модель було також спрямовано, з одного боку, на створення потужної інфраструктури для викорінення "релігійних забобонів", а з іншого – на використання церковної ієрархії в зовнішній політиці для пропагування "миролюбності" Варшавського пакту та переваг "соціалістичного способу життя". За таких умов релігійна свобода у країнах Центрально-Східної Європи в зазначені часи була мертвим законом, що залишався лише на папері, на якому були написані Конституції [3].

Загальноприйнятою в політологічній літературі є думка про те, що у ХХ ст. величезний резонанс у світі викликала низка визначних подій, а саме: утворення Європейського Союзу, що посилювало інтеграцію в Європі; падіння Берлінської стіни, яке поклало край розділенню Європи на два протилежні ідеологічні блоки; розпад останньої у світовій історії "імперії зла" (за формулюванням З. Бжезінського) [1] – СРСР, і відновлення на її уламках незалежних національних держав, зокрема незалежної Української держави. Ці події не могли, зрозуміло, не відбитися на релігії. У посткомуністичних країнах, як підкреслює угорський соціолог М. Томка, "реставрація релігії та громадської ролі Церкви, а також спроба релігійної реставрації суспільства є фундаментальними рисами перетворень" [21, с.42]. Ця еволюція супроводжується процесами секуляризації, що, з деяких точок зору, наближає релігійність мешканців Центрально-Східної Європи до релігійності населення країн Західної Європи. Відбувається також переформулювання юридичних підстав, які визначають зв'язки між Церквою та державою, – в напрямку наближення до норм Європейської конвенції з прав людини.

На думку багатьох європейських вчених, які професійно займаються проблемами сучасних державно-церковних, державно-конфесійних відносин, європейська інтеграція змусила знову переосмислити відносини між церквами та релігіями, з одного боку, і державою та громадянським суспільством, – з іншого. Причина цього полягає насамперед у тому, що, по-перше, інтегруються досить різні політичні та релігійні спадщини європейських країн, по-друге, як вважають більшість учених, секуляризаційні процеси, спричинені Реформацією, Просвітництвом, Гуманізмом, що почалися в XVI-XVII століттях і кардинально змінили обличчя й душу Європи, добігають свого кінця [2, с.53]. Здійснивши глибинну деклерикалізацію суспільства, закріпивши юридично чи практично у багатьох країнах Європи принцип відокремлення Церкви від держави, фундаментальні принципи плюралістичної демократії з її пріоритетами світської правової держави, розподілу влад, рівності прав і свобод особистостей, визнання прав меншин, мінімізувавши обмежувальні, зокрема заборонні засоби з боку держави при вирішенні практичних питань свободи совісті та державно-церковних відносин, Європа вже на новому етапі свого розвитку змушена визначитися з місцем релігії та Церкви в такому постсекуляризованому європейському співтоваристві [7, с.13].

Характеризуючи суспільно-політичну ситуацію у країнах Центрально-Східної Європи в посткомуністичний період, дослідники вказують на етнокультурну та конфесійну різноманітність цього регіону. Відомий український релігієзнавець В. Єленський виділяє такі історико-культурні кола в межах так званого східного європейського блоку: а) балканський православний ареал; б) ісламський анклав у колишній Югославії та в Албанії; в) центрально-європейський католицький регіон з австро-угорським минулим (частина Угорщини і Мала Польща, Словенія, Словаччина, Хорватія); г) католицький субрегіон Східної Європи (Литва і Велика Польща); ґ) протестантські анклави Центральної Європи (частина Чехії, Східна Німеччина, Латвія, Естонія); д) унікальний історичний румунський тип – православна країна латинської культури; е) східнослов'янський православний макрорегіон; є) субкультури, створені католицькими східними церквами (спільнотами) візантійського обряду (греко-католицька церква в Україні та в Румунії, Пряшівська єпархія у Словаччині, Гайдурозька єпархія в Угорщині та інші) [5, с.57]. Така культурна, історична та конфесійна плюральність країн Центрально-Східної Європи, звичайно, ускладнює порівняльний аналіз їхнього соціально-релігійного розвитку. Очевидно, що кордони між блоками, які склалися після Другої світової війни, серйозно порушили цілісність європейських історичних культурних кіл. "На Заході опинилися греки, які створили духовну урочистість Сходу, а на Сході – частина Німеччини, Польща, Чехословаччина, Угорщина і прибалтійські країни, які за культурою своєю належать Заходові, – писав відомий польський кінорежисер К. Зануссі. – З буденної свідомості зникло поняття Центральної Європи, що було дуже актуальним в епоху Габсбурзької монархії, а ще раніше – в часи кермування литовських Ягеллонів..." [6, с.164]

Процес радикальних змін державно-церковних відносин в європейських постсоціалістичних країнах проходив по-різному. Це зумовлено тим, що кожна країна має свої історичні й духовні традиції, свою етно-конфесійну структуру суспільства.

Перш ніж сформулювати узагальнюючий висновок про стан релігійної свободи у країнах Європейського Союзу та значення їхнього досвіду у вирішенні проблеми свободи совісті, розглянемо докладніше, як ці питання вирішуються в Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині – країнах "Вишеградської четвірки". Особливо покажемо у цьому відношенні, на нашу думку, є приклад Польщі як типової католицької держави.

Церква і Польська держава мають схильність до підтримання толерантних зв'язків, але так було не завжди. Загалом більш-менш толерантні зв'язки існували до впровадження на теренах Польщі комуністичних законів після Другої світової війни. Навіть сьогодні впливова політична сила – інтелігенція – продовжує ставитися з недовірою до Церкви як чужої потуги, котра до того ж втручається в державне життя. Та якщо поглянути в минуле, побачимо, що впродовж століть ця меншість не погоджувалася з пануванням католицизму.

Із джерел відомо, що широкі верстви польської громадськості сьогодні намагаються знайти відповіді на такі життєво важливі питання: чи католицизм, як духовне надбання народу, яким просякнута польська культура, продовжує відігравати свою роль, а якщо так, то яким чином? Чи вписується Римо-Католицька Церква в системні модернізаційні процеси у суспільно-політичному житті країни, чи, може, їй краще залишатися в ролі стороннього спостерігача?

Відповідаючи на ці значущі питання, варто, на наш погляд, зосередити пильну увагу на характеристиці питомих рис Католицизму і Церкви як інституції в Польщі у переддень мирної революції, оскільки ці риси "увійшли" у процеси трансформації. Передусім зазначимо, що Католицизм є універсальною релігією з централізованою структурою, але кожен місцевий костел у соціологічному трактуванні має свою специфіку. У свідомості поляків і розумінні церкви Католицизм є релігією, що безумовно пов'язана з польською самосвідомістю. Зв'язки релігійної ідентичності з ідентичністю національною становлять міцне, загалом безрефлексивне сплетіння відчуття одночасної приналежності до польського етносу і до Католицизму. Свідомість такого типу значно зміцнилася в результаті перебігу історичних подій, перш за все внаслідок поділів, які більш ніж на 100 років позбавляли Польщу державності. Тут важливим є той факт, що на політичну ворожість до завойовників накладалася й релігійна "чужинність", внаслідок якої, навіть у сучасній Польщі, чи не всіх німців вважають виключно протестантами, тимчасом як українців, білорусів, росіян, які отримали понятійне прізвисько "руські", – тільки православними. У цей час також зміцнилася і роль Католицької церкви як захисника польської самосвідомості і заступника народу. Після короткого періоду державної самостійності та незалежності в 1918-1939 рр. у Польщі, підпорядкованій Радянському Союзу, ця роль зберігалася до самого краху комунізму. Такий специфічний комплекс Католицизму та Національної церкви, на нашу думку, слід розглядати з точки зору категорій "громадянської релігії" як пов'язаних із патріотизмом та взаємозв'язком між релігійними та національними святами. Це знайшло своє відображення у символіці (порівняння Польщі з Христом, який страждав на хресті) або в компенсаційному месіанстві, що пророкувало польському народу важливу роль у Європі та світі [15]. Католицька церква в Польщі у цих історичних і політичних умовах виробляє особливу теологію народу, наслідком якої є сакралізація цього поняття і пов'язаних з ним цінностей [14].

Застосовування в Польщі гасла-твердження про нерозривний зв'язок між польськістю та Католицизмом наводить на думку про те, що "хто не є католиком, той не є правдивим поляком". Стереотип "поляк-католик", – слушно зауважує психолог релігії З. Хлевінський, – шкодить польській національній культурі, оскільки вилучає з неї великі й вагомні сфери (йдеться про внесок некатоліків у польську культуру) та усуває з національного життя багато цінних людей, які, хоча й не ідентифікували себе з Католицизмом, однак ідентифікували себе як поляки за національністю. Коли релігія стає символом національної ідентичності, вона є об'єктом маніпуляцій. Насправді ні Католицизм не є патентом на польськість, ані польськість – на Католицизм. Вітчизна і держава є спільним добром католиків і некатоліків, тобто всіх громадян, незважаючи на їхній світогляд. Тому інструменталізація релігії відіграла в історії християнства, а також у Польщі дуже шкідливу роль. Морально негативним є тримати образу на конкретного ближнього – йому слід пробачити; так само необхідно ставитися й до представників інших народів, сповідників інших релігій, до невіруючих і тих, хто сумнівається [13, с.92].

Аналіз публікацій у тогочасній центральноєвропейській пресі переконує нас у наступному. По-перше, Церква в Польщі відігравала таку ж роль, що й у інших традиційних суспільствах. Комуністична ідеологія, яка була присутня в усіх сферах життя поляків, створила контр-ідеологію, основною дієвою особою якої, символічною та політичною, стала Церква. По-друге, Церква та її прихожани були значною мірою "акушерами" громадянського суспільства. Амвони, катехітичні зали, конференц-зали при монастирях стали місцями, в яких відбувалися публічні дебати з найважливіших і найболючіших питань. По-третє, переконливим виявом громадянського суспільства, що зароджувалося, стали релігійні ритуали: процесії, паломництва, участь (у тому числі й невіруючих) у службах і молитвах, зустрічі з папою.

Заслуговує на увагу той факт, що Польща стала першою країною Східної Європи, яка закріпила на конституційному рівні право громадян на заміну військової служби. У червні 1988 р. Сейм Польщі ввів нову форму виконання військового обов'язку – заміну альтернативну службу. В січні 1991 р. декретом папи Іоанна Павла II було відновлено польську військову ієрархію. Конгрегація єпископів затвердила статут польської військової єпархії [12, с.288]. Капелани є окремим корпусом військовослужбовців, яким керує Головний польовий єпископ [10, с.168].

Правові засади державно-конфесійних взаємин у нових посткомуністичних умовах, обсяг прав вірників було визначено Законом Польської Республіки від 17 травня 1989 р. "Про гарантії свободи совісті та віросповідання" [17], зі змінами від 26 червня 1997 р. На наш погляд, окремі норми цього законодавчого акту заслуговують на більш докладний опис. У відповідності до статті 1 Республіка Польща забезпечує кожному громадянину свободу совісті та віросповідання, котра полягає у свободі вибору релігії та релігійних переконань, їхніх висловлювань – індивідуальних і колективних, приватних і публічних. Віруючі громадяни всіх віросповідань, а також невіруючі мають рівні права в державному, політичному, господарському, суспільному і культурному житті. Уряд сприяє релігійним конфесіям і не створює жодних перешкод для їхньої діяльності. Відповідно до Закону та норм Конституції громадяни мають право: створювати релігійні спільноти (церкви та інші релігійні організації) з метою визнання й поширення релігійної віри; брати участь у релігійних дійствах та обрядах, а також виконувати релігійні обов'язки і відзначати релігійні свята; поширювати свою релігію і переконання, виховувати своїх дітей згідно з власними переконаннями в релігійному дусі; не розголошувати своїх релігійних уподобань; брати участь у роботі міжнародних релігійних організацій; користуватися джерелами інформації на тему релігії; виробляти й купувати предмети, потрібні для культових цілей та релігійних обрядів; стати священиком або монахом; бути похованим згідно з релігійним ритуалом або переконаннями. Але Закон передбачає і обмеження, що накладаються державою при реалізації цих прав, про що свідчить стаття 3: "Індивідуальне або колективне виявлення своєї релігії чи переконань може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадської безпеки, порядку, здоров'я або моральності населення чи законних прав і свобод інших осіб. Свобода совісті та віросповідання не може бути причиною звільнення від виконання суспільних обов'язків, передбачених законом" [17, с.350].

Консолідації польської демократії сприяло ухвалення нової Конституції, що набула чинності 17 жовтня 1997 р. і проголосила Польщу парламентсько-президентською республікою. Згідно з Конституцією Польської Республіки, церкви та інші віросповідні союзи рівноправні. Публічна влада в державі зберігає неупередженість у питаннях релігійних, світоглядних та філософських переконань, забезпечуючи свободу їх висловлення в публічному житті. Відносини між державою та церквами, а також іншими віросповідними союзами будуються за принципами поваги до їхньої автономії, а також взаємної незалежності кожного у своїй сфері, як і взаємодії на благо людини й загальне благо (стаття 25) [8, с.51].

Особливістю польської Конституції є гарантування прав батьків та опікунів на забезпечення релігійної освіти й навчання своїх дітей (стаття 53). Для членів Сейму та Сенату, а також для Президента Польщі Конституція передбачає обов'язкову присягу з можливим виголошенням завершальної фрази "Хай допоможе мені Бог" (статті 104, 130) [9, с.271].

Польські політологи слушно зауважують, що сутністю посткомуністичної трансформації суспільства є феномен "перебування в дорозі", який проявляється значно більшою мірою, ніж це має місце у стабільних країнах, причому чітко визначеним є лише пункт виходу, тимчасом як дійсність та овиди майбутнього залишаються неясними. У сценарій трансформування Польщі вписано прагнення до повноправного членства у світі західноєвропейської демократії, з чого випливає передумова наслідування країн Європейського Союзу, перш за все, з погляду економічного, юридичного, і значно меншою мірою релігійного.

На зміни, які відбувалися в державі, можна подивитися з різних перспектив: системної та суб'єктивної. З точки зору системної перспективи на перший план висуваються політичні

зміни – на зміну однопартійній системі приходять система багатопартійна і демократична. Безпосереднім результатом таких перетворень постала суб'єктивізація суспільства, а наслідком цього – формування політичного суспільства. Поділ політичної арени на партії лівого спрямування, посткомуністичні партії і партії періоду після "Солідарності", численні та роздрібнені партії правого спрямування і центристські партії супроводжувався протягом останнього двадцятиріччя більшою або меншою диференціацією груп людей, які симпатизують тим чи іншим партіям, значною мірою в залежності від безпосередньої участі вказаних партій у діючому уряді. Парламентські та президентські вибори стають приводом до мобілізації та маніфестації політичних симпатій суспільства. Така можливість впливу на політичні реалії становила, у порівнянні з попередньою добою лицемірства, суттєву новацію. Постійні зміни відбуваються і в системі права [16, с.121].

З точки зору суб'єктивної перспективи, іншими словами, з погляду так званої "пересічної людини" трансформація аналізується крізь призму проблем, які вона породжує. Нерідкими є сентименти, пов'язані з минулим, які живляться тими людьми, добробут яких внаслідок реформ значно погіршився. Значну групу людей, життя яких не можна назвати ситим і привілейованим, у сучасній Польщі становлять пенсіонери, жителі сіл та люди, які живуть на соціальну допомогу. Загалом у 2000 р. їхня питома вага становила 47,3% суспільства [18, с.99]. Програмні гасла партій під час виборчих кампаній являють собою вдалий огляд проблем, що турбують поляків після 20 років реформ. Не випадково польський суспільствознавець М. Жюлковські слідом за Р. Дарендорфом стверджував, що найлегшою частиною зміни системи є реформи права та політичних інституцій [22, с.177]. Процес трансформації суспільної свідомості є значно складнішим. З точки зору інших передумов, реформи в Польщі, а отже, й можливість пристосування до польських умов концепцій демократичних країн Заходу, здаються проблематичними. Польська дослідниця Я. Станішкіс, наприклад, наприкінці минулого століття наголошувала на повільності та незавершеності процесу формування середнього класу (типового для формування капіталізму на Заході), неможливості порівняння економічних процесів, що відбуваються в Польщі та західноєвропейському регіоні, а також процесів формування державних інституцій і політичної еліти [19]. У свою чергу, П. Штомпка вважає, що сама трансформація є передусім зміною не в політиці та економіці, а в культурі, свідомості людини, яка не встигає за глобальними змінами і бореться з відсутністю стабільності й довіри, неспокоєм, зазнаючи при цьому психологічної травми [21, с.29]. Водночас такий образ є дещо спрощеним, оскільки з поля зору ніби випадають позитивні сторони трансформації: шанси, які вона приносить, зміни на краще, формування суспільних груп, що є виразними носіями – за термінологією М. Вебера – "трансформації" і "демократизації" [11, с.31]. Нові економічні можливості, які приносить вільний ринок, були використані тими суспільними групами, котрі більшою або меншою мірою були схильні зайняти привілейовані позиції: молоді, динамічні та освічені люди, які швидко опанували нові професії менеджерів, страхових агентів, біржових маклерів, рекламних агентів, торгових посередників, що за комуністичних часів перебували виключно у сфері приватного бізнесу. Свобода, яку приніс крах комунізму і яка для деяких громадян постала тягарем, іншими була використана для збагачення. Змінилися життєві цінності, і з'явилися нові елементи стилю життя. Прозорість кордонів і відкритість усього світу дали полякам можливість їздити за кордон. Володіння закордонним паспортом перестало бути привілеєм обраних.

Посткомуністичні трансформації призвели до радикальних змін інституційного ладу в країні. Ці зміни значною мірою безпосередньо пов'язані з активною позицією католицької церкви – впровадження уроків релігії в публічних школах (катехизм був формально скасований у 1961 р.), ініціативи у справі повної заборони абортів, участь у пропаганді невідкладного підписання конкордату з Апостольською Столицею, дебати, присвячені новій конституції. Під цей вплив поступово підпадали всі важливі для суспільного життя інститути, окрім, здавалося би, католицької церкви, яка (як і в часи поділів Польщі, і після Другої світової війни) одна зберігає інституційну цілісність і чию тотожність не порушили події "тихої революції".

Висновки. Узагальнюючи наведений матеріал, можемо констатувати: церкви у країнах Центрально-Східної Європи (передусім у Польщі) навіть у атеїстичний період визнавалися важливим чинником збереження національної ідентичності, підкреслювалася плідність їхніх зусиль у царині піднесення суспільної моралі та патріотичного виховання. І хоча державна політика комуністичних урядів у більшості випадків становила собою ліберальніший, позбавлений найбільш одіозних елементів, але все ж різновид радянської моделі, ситуація з релігійними інституціями тут склалася, – якщо розглядати проблему під кутом зору міжнародних взаємин, – дещо відмінна від тієї, що є в Україні. Той факт, що церкви, всупереч усьому, відіграли позитивну роль у мирних революціях, прискоривши падіння комуністичного режиму, підтверджує, що тоталітарні режими завжди зазнають поразки у своїх спробах скасувати релігії. Більше того, антирелігійна пропаганда і переслідування віруючих опосередковано працювали на авторитет церков.

У посткомуністичну добу іноді виникають певні, часом серйозні ускладнення у відносинах між церквами та суспільством. Часом саме Церква опиняється серед тих сил, які не можуть прийняти цінності вільного ринку, релігійного і ціннісного плюралізму, лібералізму тощо. Очевидно, релігійним інституціям посткомуністичних країн доведеться здійснити величезну роботу, аби встановити по-справжньому плідний діалог із суспільствами. Механічне копіювання закордонного та заокеанського досвіду тут не допоможе. Церкви мають розбудовувати свої відносини з державами, суспільствами та з іншими церквами, спираючись на багатотисялітню традицію й шукаючи не те, що їх роз'єднує, а те, що в них є спільним.

Також у висновку зазначимо, що побоювання того, що зі вступом до Європейського Союзу країни регіону можуть перейти до моделі західноєвропейської секуляризації, внаслідок чого релігія і Церква перестануть відігравати важливу роль у суспільному житті, на нашу думку, не мають під собою підстав.

Література

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска: главенство Америки и ее геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2010. – 256 с.
2. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ століття / Ж.-П. Віллем. – К.: Дух і літера, 2006. – 331 с.
3. Государства и религии в Европейском Союзе (опыт государственно-конфессиональных отношений) / Под ред. Г. Роберса. – М.: Институт Европы РАН, ТЦ Юнеско, 2009. – 720 с.
4. Єленський В. Є. Релігійно-суспільні зміни в посткомуністичній Європі / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 1999. – № 7. – С. 31.
5. Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні / В. Є. Єленський. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. – 420 с.
6. Занусси К. Что будет с Европой? / К. Занусси // Вопросы философии. – 1990. – № 4. – С. 164.
7. Климов В. Тенденції розвитку державно-церковної політики в Україні в контексті сучасних процесів врегулювання відносин між державами та церквами в Європі / В. Климов // Релігійна свобода: Науковий щорічник. – № 14. – К., 2009. – С. 12-18.
8. Конституционное право: Восточноевропейское обозрение: Ст. 25 Конституции Республики Польша. – 1999. – № 1 (26). – С. 51.
9. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник / Под ред. А. С. Автономова. – М.: Юриспруденция, 2001. – 400 с.
10. Овсиенко Ф. Г. Взаимоотношения государства и церкви в странах Восточной Европы / Ф.Г.Овсиенко // Мировой опыт государственно-церковных отношений: Учебное пособие / Под общ.ред. Н. А. Трофимчука. – М.: Издательство РАГС, 1998. – 305 с.
11. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття: Посібник / О. І. Погорілий. – К.: Либідь, 1996. – С. 31.
12. Рыжов Л. Г. Военно-религиозные службы за рубежом / Л. Г. Рыжов // Мировой опыт государственно-церковных отношений: Учебное пособие / Под общ.ред. Н. А. Трофимчука. – М.: Издательство РАГС, 1998. – 305 с.
13. Хлевінський З. Релігія та людська особа / З. Хлевінський // Релігія в сучасному світі: Матеріали до курсу релігієзнавства / За ред. Г. Зімоня. – Переклад з польської Г. Теодорович. – Львів: Свічадо, 2007. – 504 с. – С. 67-96.
14. Michel P. Kościół katolicki a totalitaryzm // Niezależna Oficyna Wydawnicza. – Warszawa, 1995. – S. 158-171.
15. Morawska E. Civil Religion vs. State Power in Poland // Society. – 1984. – № 21 (4). – S. 18-24.
16. Pieronek J, bp. Kościół nie boi się wolności // Znak. – Kraków, 1998. – S. 121.

17. Prawo Wyznaniowe. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. O gwarancjach wolności sumienia i wyznania. – Warszawa, 1989. – S. 347-368.
18. Rocznik Statystyczny. – Warszawa: GUS, 2000. – S. 99.
19. Staniszkis J. Post-Communism. The Emerging Enigma. – Warszawa: Instytut Nauk Politycznych PAN, 1999. – S. 168-174.
20. Sztompka P. Looking Back: The Year 1989 as a Cultural and Civilizational Break // Communist and Post-Communist Studies, 1996. – S. 29.
21. Tomka M. Religion, Church, State and civil Society in Eastern-Central Europe // Church-State Relations in Central and Eastern Europe / Ed. by I. Borowik. – Cracow: "Nomos", 1999. – P. 42.
22. Ziółkowski M. The Pragmatic Shift in Polish Social Consciousness: With or Against the Tide of Rising Post-Materialism? – Warszawa: Instytut Nauk Politycznych PAN, 1995. – S. 177.

Mukola Palinchak

Church-state relations in Poland: features of transformation period in Centraleuropean context

This article reviews the main features of state-church relations during transition in Poland, covering the time since the fall of communism. The author draws attention not only on the purely legal aspects of transformation, but also on the subjective dimension of changes and controversies that arose during this difficult time. Accent is made on the role of the church in transformation.

Keywords: church-state relations, Poland, transformation, communism, democracy.

Николай Палинчак

Государственно-церковные отношения в Польше: особенности трансформационного периода в Центральноевропейском контексте

В статье рассмотрены основные особенности государственно-церковных отношений переходного периода в Польше, охватывающего время после падения коммунизма. Автор обращает внимание не только на сугубо правовые аспекты трансформации, но и на субъективное измерение изменений, а также противоречия, которые возникали в это непростое время. Акцентировано внимание на роли Церкви в трансформации.

Ключевые слова: государственно-церковные отношения, Польша, трансформация, коммунизм, демократия.

Надійшла до редакції 6.02.2014 р.